

מסכת סנהדרין

פרק דיני ממונות

דיינים, או תשעה וכהן.

מספר גדול יותר של דיינים, נותן יותר שיקול הדעת, ומאפשר בירור מקיף יותר של צדדי החיוב והשלילה, (4) ולכן מחולקים הדינים בהתאם לגודל חומרתם ואחריותם, כמה דיינים הם צריכים לבירור עמוק יותר, ולבית דין גדול יותר, ועם סמכות גדולה יותר. ובגמרא לומדים מהפסוקים כל דין ודין, איזה בית דין דן אותו.

מתניתין

דיני ממונות, הדיון בתביעות ממון שבין

א- & מסכת סנהדרין נשנית אחר מסכת בבא בתרא, כי אחרי שלמדנו את הדינים, עלינו לדעת בכמה דיינים דנים אותם. (1)

יש דינים המוכרעים והנפסקים בבית דין של שלשה דיינים הדיוטות, (2) ויש דינים הצריכים שלשה דיינים מומחים. (3) ויש דינים הצריכים בית דין של עשרים ושלשה דיינים "סמוכים", הנקראים סנהדרין קטנה. ויש דינים הצריכים בית דין של שבעים ואחד, הנקרא סנהדרין גדולה.

כמו כן, יש כמה דינים המוכרעים בחמשה דיינים, וכן יש דינים שצריך עבורם שבעה

יוסף חושן המשפט סימן ג).

3. והם דיינים שהוסמכו בארץ ישראל [רמב"ם פ"ה מהל' סנהדרין הלכה ח]. והם המסמיכים הוסמכו מאת הסמוך, ומשה רבינו סמך יהושע וכן סמך השבעים זקנים ושרתה עליהם שכינה ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים, ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו [רמב"ם פ"ד הל"א].

4. עיין רמב"ם (פ"ב הי"ג) "כל זמן שהם רבים הרי זה משובח" ופירושו הפרישה (סימן ג) שהוא משום ריבוי הדעות — עיי"ש היטיב איך שמשווהו עם פירוש רש"י.

1. תוספות. ובתוס' הרא"ש כתב, פתח התנא ב"דיני ממונות" כהמשך למסכת בבא בתרא, ששם נאמר: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות. אבל המאירי כותב שמסכת סנהדרין קודמת למסכת בבא קמא. ועיין שם הטעם.

2. הרמ"ה סובר שהדיוטות צריכים להיות "גמירים" שלמדו דינים. ואינם מומחין כי לא הוסמכו, וגם אינם "סבירים" שאינם בעלי סברא היודעים לשקול בדעתם ושכלם ענינים שלא למדו ולא שמעו מעולם, ואינם יכולים לדמות ענין לענין בצחות שכלם (פרישה בשם מהרש"ל). והרא"ש סובר שלא צריכים ששלשת הדיינים יהיו גמירים, ודי באחד ששמע דינים או קרא בספרים ויודע סברות הדינים. (טור ובית

אדם לחברו, צריך להיות בבית דין של שלשה דיינים.⁽⁵⁾
גזילות, משפטי הגזילות, כאשר אדם תובע

את חברו על שהוא חטף מידו ממון או חפץ; או שטוען התובע שהנתבע הוא שומר של חפץ שלו, ושלה ידו בפקדון, ורצה לקחתו לעצמו, ודינו הוא כדין גזלן.⁽⁶⁾⁽⁷⁾ או

5. בגמרא יבואר על איזה דיני ממונות מדברת המשנה [ועיין בהערה 9], ויבואר אם הכוונה למומחין או להדיוטות, ומאיזה פסוק לומדים דין זה.

6. רש"י. וכוונתו להבדיל בין גזילה ממש, לבין דין של לווה שלא פרע חובו, שזה נקרא בגמרא "הלואות", ועיין בגמרא [מהר"ם].

כוונת רש"י להגדיר מה נכלל בכלל "גזילות", שכדי לדון בהן צריך דוקא בית דין מומחין [לפי מסקנת הגמרא], ומה נקרא "הלואות" [אי פרעון חוב], שדינן יכול להיות נדון בפני ב"ד הדיוטות. דיני גזילות הם: הכופר בפקדון, השולח יד בפקדון, והחוטף ממנו של חברו. בשלשת המקרים האלו, האדם הגוזל נטל לידו, או שמחזיק עתה בידו, חפץ של חברו, שלא ברשותו, וכנגד רצונו. אבל הלואה ואינו משלם, לא לקח ואינו מחזיק את ממון חברו, כי הכסף שלו, נהייה לממון שלו משעת הלואה [מלוה להוצאה ניתנה], ויש עליו רק התחייבות לפרוע חובו. וכיון שאינו תפוס בממון אחרים, אין הוא נכלל בהגדרת גזלן.

ובספר אילת השחר מבאר, שכודאי עבר הלואה שאינו משלם על לאו של לא תגזול, אלא שהדין בבית דין הוא לא על עבירת הלאו, אלא לגבי החזרת החפץ או דמיו לנגזל, ובהלואה אין חפץ הנגזל בידי הלואה.

ולפי דעה זו, גם אם כפר את ההלואה, עדיין הוא לא נכלל בכלל גזלן, כי בכל זאת אינו תופס ממון אחרים. ועצם מעשה הכפירה אינו מעשה גזילה. וכן כתב רש"י במפורש לקמן בעמוד ב ד"ה הודאות והלואות.

ובחידושי רבי שמואל (רוזובסקי) מביא דעת

הירושלמי, שהכופר במלוה, נעשה עליו גזלן בכפירתו. ומבאר, שאף לפי דעה זו, שנעשה הלואה "גזלן" מעת כפירתו, בכל זאת עדיין נשארה על הלואה גם תביעה של פרעון הלואה, וכמו שהיה למלוה עליו טרם הכפירה [אלא, שלאחר הכפירה אפשר לו לתובעו גם מדין גזלן]. ולכן, יכול המלוה לתובעו על תשלום החוב בפני בית דין הדיוטות, מדין לווה, ולא מדין גזלן.

ומבואר במשנתנו, האומרת שדיני הלואות נידונים בב"ד של הדיוטות, שזה נוהג אף אם ההלואה נעשית כפרנית.

אבל דעת הגר"י היא, שאם נסבור כירושלמי, שהכופר במלוה נעשה עליה גזלן, נפקע ממנו חיוב ההלואה, וחייב רק מטעם גזלן, כי אי אפשר לחייב אדם על אותו ממון משום שני חיובים, גם משום הלואה וגם משום גזל. [ועיין קצות החושן ס'ו סק"כ, ונתיבות המשפט ס"ק כ"ג].

ומבאר סברתו, שאף על פי שהלואה בעצם מעשה כפירתו הוא לא גזול ממנו ממון, בכל זאת, הוא גזול ממנו את ה"חוב", וכאילו ה"חוב" נמצא עתה בידי הגזלן, ולא בידי הבעלים. וממילא, אין לו תביעה עליו מחמת שחייב לו, אלא על מה שגזל ממנו את ה"חוב". [ונראה, שרק לגבי חיוב החזרת ההלואה סובר הירושלמי שדינו כגזלן ולא כלוה, כיון שכפר בפקדון. אך אין כפירתו מפקיעה את שיעבוד הנכסים שיש לו למלוה עליו משעת ההלואה. ולכן, פשוט הדבר, שאם מכר הלואה את נכסיו המשועבדים למלוה, ללקוחות, ואחר כך כפר בחוב, יגבה המלוה את חובו מהקרקעות שהשתעבדו לו בשעת ההלואה. ולא נאמר שרק

שטען התובע שהפקיד בידי הנתבע פקדון, והוא שומר שלו עליו, והנתבע כופר בפקדון.⁽⁸⁾

החבלות, משפטי אדם החובל בחבירו, שהנחבל תובע את האדם החובל בו לשלם נזקי גופו, ואת שאר התשלומים שחייב בהם החובל, גם הם מתקיימים בפני בית דין של

שעת הכפירה, שהיתה לאחר המכירה של נכסיו, היא השעה המחייבת, מדין גזל בלבד].

והגר"ש [בחידושי רבי שמואל] ביאר עוד נפקא מינא לדינא, אם לוח הכופר בחובו למלוה נעשה עליו גזלן או לא, על פי מה דאיתא במסכת בבא קמא [ד, ה] שגזלן דינו כמזיק לענין תשלומי מיטב שדהו. אבל הלואה, משלם מבינונית (שם ח א). ולכן, אם כופר במלוה הוי גזלן, כדעת הירושלמי, יפרע מעידית, ואם לא, הוי כגזלן, כמו שמשמע מדעת רש"י, אזי משלם מבינונית.

ואף אם ננקוט דהוי כגזלן, אם ירצה לתובעו בפני הדיוטות, בתורת תביעת חוב בעלמא, בודאי יוכל לתובעו, אבל אז יפרע רק מבינונית. ולפי זה, מובן שאין נעילת דלת בפני לויין [עיין גמרא]. אף לפי דעת הירושלמי, כי אם יכפרנו, עדיין יש לו האפשרות לתובעו בפני בית דין הדיוטות.

אך מקשה רבי שמואל על הדעה הסוברת שהכופר במלוה הוי גזילה, ולפי זה ישלם מעידית, כמו כל מזיק וגזלן: הרי כל מה שמצינו שהגזלן או מזיק משלם מעידית, זה רק באם אינו מחזיר את החפץ שגזל או את החפץ שהזיק, אלא רק את תמורתו, ולכן משלם מעידית. אבל אם גזלן יחזיר את החפץ שגזל, הרי לא שייך אז דין מיטב, ואם כן, כשמחזיר "חוב" שכפר בו, למה יחזירנו מעידית דוקא? והרי אפילו אם יחזירנו מקרקע בינונית, מכל מקום, הוא מחזיר את ה"חוב" עצמו, ולא את "תמורתו", ומקיים בכך את המצוה של "והשיב את הגזילה".

ומבאר הגר"ש, שהדין של תשלומי מיטב

שחייב בו גזלן ומזיק, אינו מחמת "עצם החוב", שהחוב הוא בעידית הנכסים, אלא הוא דין ב"צורת הגבייה", שהתשלומין צריכים להיות ממיטב הקרקע. ולכן גם לוח שכפר בחובו, כיון שהוא נחשב עליו כגזלן, דינו הוא שישתלם דוקא ממיטב, על אף שעצם החזרת החוב, היה יכול להעשות בגביה מקרקע בינונית.

וה"אבני נזר" (חור"מ סי' א) מביא עוד נפקא מינא לדינא אם נעשה גזלן או לא, לדיני השמטת חוב בשביעית. כי אם הוי חוב גרידא, אף אם כפרו, משמטתו שביעית. אך אם הוי גזילה, אין שביעית משמטת את הגזילה.

ולסיכום: כמה נפקא מינא לדינא יש אם נעשה גזלן על המלוה או לא.

האחת, האם יוכל לתובעו כלוה בפני ב"ד הדיוטות או רק כגזלן בפני מומחים. לפי דעת הגרי"ז אינו יכול לתובעו כלוה, ולפי דעת רבי שמואל יוכל לתובעו גם בפני הדיוטות [לתשלומי בינונית].

השניה, אם יוכל לתובעו לתשלומי עידית [בב"ד של מומחין].

והשלישית, אם שביעית משמטתו. כי אם לא נעשה גזלן, הרי שביעית משמטתו, ואם נעשה גזלן אין שביעית משמטתו.

7. רש"י הקדים להביא את דין הכופר בפקדון, לפני הדוגמא הפשוטה של גזלן, משום שעיקר הדין של שלשה דינים מומחין נלמד בגמרא [ב] מהפסוק האמור בשומר חנם ששלח ידו בפקדון.

8. מבואר בר"ן שהם שני דברים: שולח יד, או כופר בפקדון. ועיין בערוך לנר שמגיה כן

שלשה דיינים.⁽⁹⁾

נזק, משפט הבעלים של שור שהזיק בהיזק שן ורגל, או בהיזק קרן [בשור המועד, אחרי שלש נגיחות], והניזק תובעו נזק שלם. או משפט של אדם שהזיק את ממון חברו, והניזק תובע מן המזיק לשלם לו את⁽¹⁰⁾ (11) תשלומי הנזק;

שבחלק מהן יש מחלוקת תנאים האם יתכן לדון אותן בבית דין של שלשה דיינים בלבד, או שיש צורך לדון אותן במספר דיינים גדול יותר.

האונס, דינו של אדם שאנס נערה בתולה, שחייב [דברים כב] לשלם קנס לאבי הנערה חמשים כסף;

וחצי נזק, משפטו של שור שהזיק שור של אדם אחר, בהיותו תם [בפעמים הראשונות], שדינו לשלם חצי נזק.

וכן דינו של **המפתה** את הבתולה, שדינו [שמות כב] לשלם לאביה חמשים כסף;

תשלומי כפל, משפטו של גנב שמצאו בידו החפץ שנגנב, ודינו לשלם כפל כמו שנאמר [שמות כב]: "אם המצא תמצא בידו הגניבה, שנים ישלם";

וכן דינו של **המוציא שם רע** על אשתו, מיד לאחר שנשא אותה, שהוציא עליה עלילת דברים על כך שלא מצאה בתולה כשנשאה, אלא היא זינתה תחתיו בזמן היותה ארוסה אליו, ו**נמצא הדבר שקר**, חייב לשלם לאבי הנערה מאה כסף [דברים כב], תביעת אבי הנערה כנגד הבעל מתקיימת בפני בית דין של **שלשה**⁽¹²⁾. **דברי רבי מאיר**.

תשלומי ארבעה וחמשה, משפטו של אדם הגונב שור או שה, וטבחו ומכרו, שדינו לשלם חמשה בקר עבור שור, וארבע צאן עבור שה. [שמות כא]

וחכמים אומרים: דינו של מוציא שם רע מתקיים בפני בית דין של **עשרים ושלשה**, **מפני שיש בו**, בדינו של מוציא שם רע, דיון גם **בדיני נפשות**. כי אם אמת הדבר כדברי הבעל, שזינתה אשתו כשהיתה ארוסתו, בעדים ובהתראה, הרי היא נסקלת. ולכן, סוברים חכמים, שהדין הזה צריך להתקיים

כל התביעות הללו, יש לדון אותן בפני בית דין של **שלשה** דיינים.

ועתה מביאה המשנה שיש עוד תביעות שיש לדון אותן בפני בית דין של שלשה, אלא

11. עיין בתוס' (ג א ד"ה היינו) שיש מפרשים את המשנה "נזק" דוקא בשור שהזיק את האדם. ושם יתבאר.

12. כן פירש רש"י במשנה וכן פירש רבינו תם [ח א ד"ה מוציא]. אבל רש"י בגמרא [שם] מפרש שהמדובר שהבעל תובע את אבי הנערה ואין לו עדים שזינתה, ורוצה לפטור עצמו מהתחייבות דמי כתובה. ושם יתבאר.

ברש"י.

9. והגמרא שואלת "אטו גזילות וחבלות, לאו דיני ממונות נינהו?" כלומר: למה כפל התנא דבריו, הרי גם גזילות וחבלות הן תביעות דיני ממונות.

10. והגמרא שואלת: הרי כבר השמיע לנו התנא "חבלות" בשלשה.

דוקא בבית דין של עשרים ושלשה.⁽¹³⁾ כשדנים את האדם על עבירת לאו שבתורה, שחייבים עליה **מכות**, והם מלקות ארבעים,⁽¹⁴⁾ דנים אותו בפני בית דין של **שלשה**.⁽¹⁵⁾ כך היא דעת תנא קמא.

משום רבי ישמעאל אמרו תלמידיו: דנים אותו בפני בית דין של **עשרים ושלשה**.

חדשי השנה, שעל פיהם נקבעים מועדי ישראל, הם "חדשי הלבנה".

"חודש לבנה", נקבע לפי הזמן שבין מולד לבנה אחד לבין מולד הבא אחריו. ההפרש ביניהם הוא עשרים ותשעה יום, ועוד שתיים עשרה שעות, ועוד תשצ"ג חלקי שעה [בשעה יש אלף ושמונים "חלקים"].

ה"חודש" מורכב מימים שלמים, בלי שעות נוספות. וכדי להתגבר על ההפרש של שתיים עשרה השעות [ועוד יתרת החלקים] הנוסף לעשרים ותשעה הימים שבין מולד למולד, יש להוסיף יום אחד שלם על העשרים ותשעה יום, ולעשות את החודש שלשים יום, או לגרע את שתיים עשרה השעות הנוספות, ולעשותו עשרים ותשעה יום בלבד.

ולכן, לפעמים החודש מלא, שיש בו שלשים יום, ולפעמים הוא חסר, שיש בו רק עשרים ותשעה יום. ותיקנו חכמים, שיהיה סדר החדשים אחד מלא, של שלשים יום, ואחד חסר, של עשרים ותשעה יום.

אבל בזמן שהיו מקדשים את החודש "על פי הראיה", של עדים אשר ראו את חידוש הלבנה, היו קובעים את הכל לפי הראייה של העדים. שאם היו באים עדים ביום השלשים של החודש, ומעידים שראו את הירח החדש אתמול בלילה, אור ליום השלשים, אזי היו בית הדין מקדשים את היום הזה שהוא יהיה ראש חודש הבא.

ונמצא, שהוא היום הראשון של חודש הבא, ואילו החודש שעבר הוא חודש חסר, של עשרים ותשעה יום בלבד.

אך אם לא נראה הירח, ולא באו עדים ביום השלשים, היו קובעים בית הדין את היום השלשים ואחד כראש חודש הבא. ונמצא שהחודש שעבר היה חודש מלא, של שלשים יום, והוא הנקרא "חודש מעובר", מלשון הוספה.⁽¹⁶⁾

משנתנו דנה באיזה בית דין מכריעים ומחליטים דבר זה.

14. דינם מבואר במסכת מכות פרק ג.

15. ואפילו שאפשר שימות מחמת אותן המכות, והוי דיני נפשות, בכל זאת די בבית דין של שלשה [מאירי ועיין תוס' י א ד"ה מלקות]. וצריך עיון הרי אומדין אותו כמה מכות יכול לסבול כמבואר במסכת מכות דף כ"ב.

16. ע"פ המאירי.

13. ושואלת הגמרא [דף ח] הלא במקרה זה לא הביא עדים, והבעל תובע את אבי הנערה רק לפטור עצמו מתשלום דמי הכתובה, ואם כן אין כאן דיני נפשות, ומאי איכפת לן שיש מקרה אחר שיש בו דיני נפשות [לפי הבנת רש"י דף ח]. ולפי הבנת רש"י במשנה ורבינו תם [עיין הערה 12] קושיית הגמרא היא: אדרבה, הלא אבי הנערה הוא התובע, ובודאי שהבעל לא הוכיח טענתו, ולא זינתה, ואיך יש כאן דיני נפשות.

עיבור החדש,⁽¹⁷⁾ קידוש ראש חדש הבא, ביום השלשים ואחד מתחילת החדש שעבר, ובכך נעשה החודש הקודם "מעובר", קידוש זה נעשה בבית דין של שלשה.⁽¹⁸⁾

בשנת החמה יש שס"ה ימים, ואילו בשנת לבנה יש שני"ד יום [בממוצע], נמצא ששנת החמה עודפת על שנת הלבנה אחד עשר יום.

תקופות השנה, אביב, קיץ, סתיו וחורף, הן לפי שנת החמה. ולכן, אילו היינו נוהגים רק לפי שנת הלבנה, לא היה חל חג הפסח דוקא בתקופת האביב, אלא גם בשאר תקופות השנה. וכיון שאמרה תורה שיש לחוג את חג הפסח דוקא בתקופת האביב [שמות יג], אנו צריכים להתאים את שנות הלבנה לשנות החמה, על ידי הוספת חודש אחד על שנת הלבנה, מידי פעם בפעם.

שנה שיש בה חודש נוסף, נקראת "שנה מעוברת", והחודש הנוסף נקרא חודש העיבור. [אך אי אפשר לעשות שנה בת שנים עשר חדשים ועוד כמה ימים, לפי שהשנה מורכבת מחדשים שלמים בלבד].

מלבד סיבה זו, שיחול חג הפסח בתקופת האביב, יש עוד סיבות נוספות המחייבות את עיבור השנה, אף אם חג הפסח אכן יחול בחודש האביב. והן מבוארות בגמרא.⁽¹⁹⁾

עיבור השנה, ההכרעה אם לעבר את השנה בחודש נוסף, או לא, נעשית בבית דין של שלשה⁽²⁰⁾, אלו הם דברי רבי מאיר.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: בבית דין של שלשה מתחילין לדון, האם אכן צריך לישב ולעיין האם יש צד של ספק, שמא צריכה שנה זו להיות מעוברת, או שאין כאן ספק, ואין צריכים להושיב בית דין על כך.⁽²¹⁾

ואם יחליטו השלשה שיש סיבות לדון בכך – אז, **ובחמשה דיינים נושאים ונותנים** אם אכן צריכה שנה זו להתעבר או לא, כי המשא ומתן על עיבור השנה צריך חמשה דיינים. וכשבאו להחליטה ששנה זו צריכה להתעבר, מוסיפים עוד שני דיינים, **וגומריין**⁽²²⁾⁽²³⁾ את הדין **בשבעה** דיינים. דהיינו, שהחליטה וההכרזה ששנה זו

[רמב"ן ספר המצוות מ"ע קנ"ג].

19. עפ"י המאירי.

20. עיין הערה 18.

21. רש"י בגמרא.

22. ובגמרא מבואר סדרי הדיונים, והטעם למספר שלשה חמשה ושבעה. ועיין לקמן בהערה 24.

23. מדברי רש"י [י ב] מבואר, שרשב"ג סובר את הדין של ג'ה'ז' רק בעיבור שנה. וכן כתב

17. והגמרא שואלת, דלא צריכים ב"ד בכדי לעבר, די לנו שלא יקדשוה ליום השלושים, ומאליו הוא מעובר לחודש שעבר. והיה צריך לשנות חישוב החודש או קידוש החודש.

18. קידוש החודש ועיבור השנים אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל, או אלו שנתנו להם סנהדרין רשות על כך [רמב"ם פ"ה מהלכות קידוש החודש ה"א] ויש סוברים שאין צריך כלל בית דין הגדול לקידוש החודש ועיבור השנים, אלא כל בית דין של שלושה סמוכים כשרים, ובלבד שיקבלו רשות והסמכה מישראל

מעוברת היא, צריכה להיות בשבעה.

ואם גמרו בשלשה, כאשר לשלשת הדיינים הראשונים לא היה ספק בדבר, ובתחלת הדיון הסכימה דעת שלשתם שצריכים לעבר, ועברו את השנה בשלשה בלבד, הרי שנה זו **מעוברת**.⁽²⁴⁾

א. אדם המביא קרבן על חטאו צריך לסמוך עליו בידיו.

ענין הסמיכה הוא, שבעל הקרבן יסמוך בשתי ידיו בכל כחו על ראש הבהמה. ומתוודה על חטאתו אם הוא קרבן חטאת, ועל אשמתו אם הוא קרבן אשם. ואומר בשעת הסמיכה: חטאתי, עויתי ופשעתי, ועשיתי כך וכך, ועכשיו חוזרני בי. ואם קרבן אחר הוא, הרי הוא אומר עליו דברי שבח והודאה למקום.

כאשר הקרבן בא על ידי אדם יחיד, סומך

עליו האדם המביאו. וכאשר בא קרבן בשותפות, סומכין עליו כל השותפין, בזה אחר זה.

קרבן "פר העלם דבר של ציבור", הוא קרבן שחייבים להביאו כאשר טעו דייני בית הדין הגדול בהוראתם, והורו להתיר דבר שחייבים עליו כרת אם היה נעשה במזיד. כגון, שהתירו לאכול את החלב של הקיבה, מחמת שסברו שהוא שומן המותר באכילה. ואינו נכלל בחלבים האסורים באכילה. ומחמת הוראה מוטעית זו של בית הדין ["העלם דבר"], עברו רוב העם על האיסור. במקרה כזה, צריך להביא פר אחד לחטאת, הנקרא "פר העלם דבר של ציבור", ואילו כל יחיד מהציבור שחטא על פי הוראתם המוטעית, אינו צריך להביא אז קרבן חטאת יחיד.

על "פר העלם דבר של ציבור" לא סמכו כל הציבור על הקרבן, אלא רק הזקנים, חברי

המפרש על הרמב"ם [פ"ה מהלכות סנהדרין ה"ו], וביד רמה ובחידושי הר"ן. אמנם, ב"אור זרוע" נ"יש הלכות ר"ח) מביא דברי רשב"ג לענין עיבור החודש. ויש לבאר שיטתו דסובר כדעות המובאות בהערה 24 שהדין ג'ה'ז' הוא מטעם להוסיף עיון והעמקה וריבוי דעות בדבר שתוצאותיו יכולים להיות דיני נפשות כמו שנאמר בירושלמי ומביאו הרש"ש, וזה שייך דוקא במקום ספק, אזי תבוא ההכרעה בריבוי דעות, ולא במקום ודאי. דמה שלמדוהו בגמרא מפסוקים אינו למוד ממש אלא אסמכתא בעלמא. וכן משמע בתוס' יו"ט דהוי מדרבנן. אבל הר"ן ורבינו יונה סוברים שאף במקום ודאי מוסיפים על הדיינים, דכן הוא הדין, שהרי בגמרא לומדים דין זה מפסוקים. ועיין מנחת חנוך מצווה ד אות ל"ג ורש"ש. ולדעתם צריך לפרש המשנה ואם גמרו בשלושה היינו בדיעבד אם גמרו בשלושה מעוברת.

הרמב"ם [פ"ה מהלכות סנהדרין ה"ו], וביד רמה ובחידושי הר"ן. אמנם, ב"אור זרוע" נ"יש הלכות ר"ח) מביא דברי רשב"ג לענין עיבור החודש. ויש לבאר שיטתו דסובר כדעות המובאות בהערה 24 שהדין ג'ה'ז' הוא מטעם להוסיף עיון והעמקה וריבוי דעות בדבר שתוצאותיו יכולים להיות דיני נפשות, ולכן סובר ה"אור זרוע" שהוא הדין והוא הטעם לדיני קידוש החדש.

24. שזה שלמדנו שצריכים להוסיף עוד שנים, הוא רק כשהיו מסופקים בדבר, ולא הסכימו דעת שלשתן כאחת שצריכים לעבר, אבל אם הסכימו תיכף לעבר, אזי מעברים בשלשה. כן כתבו הרמ"ה ורבינו חננאל וכן משמע מדברי

יחדו, ומת אחד מהם, ובן אין לו. וגו'. ואם לא יחפוץ האיש לקחת את האשה, ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים, ואמרה: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל, לא אבה יבמי! וקראו לו זקני עירו, ודברו אליו וגו', ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו, וירקה בפניו, וענתה ואמרה" וגו'.

והמייאונין. קטנה שקידשוה אמה ואחיה לבעלה, ומן התורה היא אינה אשת איש. כי הקטנה עצמה אינה יכולה לקדש עצמה, היות ואין מעשה הקטנה כלום, ורק לאביה ניתנה רשות מן התורה להשיאה. אלא שחכמים תיקנו לה קידושין, לטובתה, כדי שבעלה ישמור עליה ולא ינהגו בה מנהג הפקר, וכן אמה ואחיה יכולים לקדשה, מדרבנן. וכיון שקידושיה אינם כלום מן התורה, הרי היא יוצאה מבעלה בלא גט, ואינה צריכה גט, אפילו לא מדרבנן, אלא דיה במיאון, שממאנת בבעלה, כשהיא אומרת בפני בית דין: "אי אפשרי בפלוגני".

החליצה והמייאון הנזכרים, הרי הם נעשים בפני בית דין של **שלושה**. (28) (29)

בית דין הגדול [סנהדרין הגדולה]. (25) ולהלן יבואר כמה דיינים מהסנהדרין צריכים לסמוך על הפר.

ב. נאמר בתורה [דברים כא], אם ימצא הרוג בדרך, ולא נודע מי הכהו, אזי יוצאים הזקנים והשופטים, ומודדים איזו היא העיר הקרובה ביותר אל החלל. ובני אותה עיר מביאים עגלה, ועורפין אותה. עריפה זו היא כפרה על דם הנרצח. ומדידה זו נעשית על ידי דיינים מבית דין הגדול, הנקרא סנהדרין גדולה.

סמיכת זקנים על ראש פר "העלם דבר של ציבור".

ועריפת עגלה, המדידה של המרחק בין העיר ובין החלל, לגבי חיוב עגלה ערופה. (26)

שניהם נעשים **בשלושה** דיינים, **דברי רבי שמעון**.

רבי יהודה אומר: בחמשה דיינים. (27)

החליצה, מעשה החליצה והקריאה של פרשת החליצה, הנעשים בפני הזקנים הדיינים, שנאמר [דברים כה] "כי ישבו אחים

25. עפ"י המאירי.

26. כך כתבו התוס' [יד א] ושאר ראשונים, שאין הכוונה של המשנה לומר שמעשה העריפה יעשה בשלושה, אלא המדידה. ועיי"ש הוכחתם. וב"יד רמה" מוסיף הסבר, שבית דין רק פוסקים את הדין אך אינם מוציאים אותו לפועל. ולכן, כמו שהם אינם מוציאים ממון מן הנתבע לתת לתובע, כך אינם עורפים, ותפקידם הוא רק להחליט ולמדוד.

27. דעתם וסיבת מחלוקתם מבוארת בגמרא, מדרשות הפוסקים.

28. משנתנו היא כדעת חכמים, הסוברים שצריכים בית דין של שלושה, ולומדים דין זה מהפסוק "הזקנים", הרי שנים, ואין בית דין שקול [עיי'ן ביאורו בגמרא ג ב], ולכן מוסיפים עליהם עוד אחד, הרי כאן שלושה. אבל רבי יהודה סובר שחליצה נעשת בפני בית דין של חמשה, שנאמר שם בתורה "זקני" הרי עוד שנים, הרי כאן ארבעה. ואין בית דין שקול, ומוסיפים עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה. ובגמרא יבמות [קא] חזר בו רבי יהודה, וסובר כחכמים.

ומכל מקום, מצוה לכתחילה להוסיף עוד

שומת הפדיון של נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועים — בשלשה.

פירות האילן בשנה הרביעית לנטיעתו, צריך להעלותם לירושלים ולאכלם שם. ואם אינו יכול להעלותם, מחללם על מעות, ומעלה את המעות לירושלים, וקונה בהם דבר מאכל, ואוכלו בירושלים.

וכן פירות שחייבים לעשר מהם מעשר שני, ודינם של פירות המעשר שני הוא לעלותם לירושלים, או אם אינו יכול להעלות את הפירות בעצמם, מחלל אותם על מעות, ומעלה את המעות לירושלים. ואם אירע שלא היו דמי הפדיון ידועים,⁽³⁰⁾ שלא היה לפירות האלו מחיר בשער השוק, כגון פירות

שנים, ואפילו עמי הארץ — כדי לפרסם את החליצה [גמרא שם].

שלושת דיני החליצה כשרים אפילו כשהם הדיוטים, ונלמד מהפסוק [גמרא שם], ובלבד שיהיו כעין דיינים שיודעים להקרות את הפסוקים. ויש ראשונים הסוברים שלפחות צריכים לדעת הלכות חליצה [נמוקי יוסף ומאירי שם]. ויש אומרים שאפילו אינם בקיאים בהלכות חליצה, שהרי אם לא עשו כתיקוננו יוכלו לשאול דיינים אחרים. אבל להקרות את פרשת חליצה בשעת החליצה, צריכים לדעת בעצמם. שאם לא יודעים אפילו להקרות, לא יוכלו לשאול לבקיאם [תוס' שם].

29. בית שמאי סוברים שהמאונים צריכים להעשות בבית דין של מומחים, ובית הלל סוברים שאין צריכים מומחין, אבל צריכים שלשה [יבמות דף ק"ז]. והטעם שצריכים שלשה, פירש רש"י כאן במשנתנו, כי כל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תקנו. ויש אחרונים שהבינו בדעת רש"י, שמיאון תיקנו כעין גיטין, ורצו ללמוד מכאן שדעת רש"י שגט צריך להעשות דוקא בפני בית דין [שו"ת נודע ביהודה אבן העזר סימן קי"ד]. ויש מסבירים דעת רש"י שמיאון הוא כעין חליצה [עיי' שו"ת חתם סופר אבן העזר ח"ב סימן ס"ה וס"ו ותוס' רבי עקיבא איגר על המשנה], ולדעתם אין צריכים לסדר גט בפני בית דין.

וההלכה היא שמיאון נעשה בפני שנים כדעת

התנאים בכרייתא [רמב"ם הלכות גירושין פי"א ה"ח], לפי שאינו דין הבא לפני בית דין, אלא צריכים שנים לעדות [תוס' שם].

30. מלשון המשנה "שאיין דמיו ידועין" בלשון יחיד, מדייקים המפרשים שרק במעשר שני צריכים שלשה באין דמיו ידועין, אבל בדמיו ידועין די לנו בשער השוק. אך בנטע רבעי צריכים שלשה אף בדמיו ידועין [יד רמ"ה].

והטעם לחלק בין נטע רבעי למעשר שני, הוא, לפי שבנטע רבעי כתיב ביה "קודש", ולומדים בגזירה שוה "קודש" מהקדש, שצריכים בו שלשה [עיי' המשך המשנה]. אבל במעשר שני לא כתיב ביה קדש, אלא "אם גאול יגאל איש ממעשרו", ומשמע, אפילו בינו לבין עצמו [יד רמ"ה]. ועיי' בשיעורי ר"ש רוזובסקי שהפירוש דלא כתיב ביה קודש בפדייתן.

[ומה שצריך שלשה במעשר שני, אינו נלמד מהכתוב, אלא תקנת חכמים היא, כדי שתהיה שומתו אמיתית ולא מרומה].

ויש מבארים את הטעם שבנטע רבעי צריכין שלשה אפילו בדמיו ידועין, משום שאדם להוט לאכול פירות נטיעה זו, אחרי שלש שנות ערלה, לכן חיישינן שיזלזל בשומא [תוס' י"ד ד"ה נטע ועוד ראשונים].

ויש חולקין וסוברים, שאפילו בנטע רבעי, צריכין שלשה דוקא באין דמיו ידועין. והטעם, שלומדים נטע רבעי ממעשר שני, [כמבואר

שהרקיבו, וצריכים לשום אותם כדי לדעת את מחיר פדיונם, הערכת מחיר הפירות של נטע רבעי והמעשר שני, נעשית בשלשה.⁽³¹⁾

המשנה ממשיכה לבאר בדיני שומא:

ההקדשות, הערכה [השומא] של פדיון הקדש, של בהמה או כלים שהוקדשו לבדק הבית, ורצה המקדיש לפדותם מידי הקדש, שמין אותם — **בשלשה**⁽³²⁾ בני אדם

הבקיאים בשוים של חפצים. וכן שומא של **הערכין המטלטלין**, כמו שתפרש בגמרא,⁽³³⁾ שומא זו נעשית **בשלשה** שמאין. כך סובר התנא קמא.

ואילו **רבי יהודה** אומר: **ואחד מהן**, מן השלשה, צריך להיות **כהן**. דכתיב בפרשת ערכין "כערכך הכהן".

בקידושין נד ב, שמעשר שני שוה לנטע רבעי בכל דבר]. [חידושי הר"ן] וכן משמע מלשון רש"י "שאין דמיהן ידועין", ועיין מהר"ם שי"ף.

ומסביר המאירי, אפילו אם אמרנו בהקדש שאפילו בדמיו ידועין צריכים שלשה, משום דבהקדש אם יזולל בפדיונו הריהו מרויח וההקדש מפסיד, אבל בנטע רבעי ומעשר שני, שהכל של הבעלים, אלא שצריך להעלות המעות לירושלים, אם יזולל בפדיונו, הריהו מפסיד לעצמו, וממילא אין כאן חשש זלזול. ועיין בספר תורת חיים שעם סברא זו מקשה על דעת תוס' שכתבו, כיון שהוא להוט, יזולל בפדיונו. ולסיכום: בפדיון הקדש, צריכין שלשה אף בדמיו ידועין, וכל שכן באין דמיו ידועין.

בנטע רבעי, יש מחלוקת ראשונים אם צריכים שלשה בדמיו ידועין.

במעשר שני צריכין שלשה רק באין דמיו ידועין, אבל בדמיו ידועין, אין צריכין שלשה.

ובחידושי רבינו יונה מביא דעת התוס' באופן אחר: נטע רבעי, מפני שהוא תאב לאכלם, הם שוים לו יותר מלשאר בני אדם, ולעולם אין דמיו ידועין.

31. ובגמרא "בשלשה" — לקוחות. ופירש רש"י, סוחרים בקיאים בשומא. ואילו התוס' מפרשים, שלשה אנשים שרוצים לקנותם, והם

מעלים את דמיהן, ויקנה מי שיתן יותר. ולכל הדעות, אינו דין השייך להלכות בית דין אלא לשמאין. ועיין בהערה הבאה.

32. מלשון הגמרא "בני אדם" משמע שאינם בית דין אלא שמאין, וכן משמע מפשטות לשון הראשונים [כגון יד רמ"ה י"ד ב] וכן כתב הרמב"ם [פ"ח מהל' ערכין ה"ב] "שלשה בקיאים". [וקצת קשה, דשם הלכה ו קוראם "מומחין"]. והוא הדין לערכין המטלטלים, וקרקעות ואדם. ועיין בהערה הקודמת שאינו ענין לבית דין.

וצריך לומר שנקט התנא את דינם של שלשת השמאים, כאן במשנתנו, אגב שאר הדינים של בית דין.

אבל מדברי תוס' [מגילה כג ב וערכין יט ב], שהקשו למה לא צריך אחד עשרה שמאין בקרקעות, שהרי אין כאן בית דין שקול, משמע דסבירא להו דהוי דין של בית דין.

33. אי אפשר לומר שכוונת המשנה היא לדין ערכין [היינו מי שאמר ערכי עלי או ערך פלוני עלי, שחייב ליתן להקדש סך מסויים, לפי גילו, כמבואר בתורה, ויקרא כז], שהרי דין זה הוא רק על האדם ולא על מטלטלין. ועיין בגמרא כמה דרכים בכיבור המשנה.

נפשות של בהמה, (39) כגון את דינו של שור הרובע את האשה, והנרבע, בהמה שנרבעה לאיש, שדינם להיסקל, הרי הם נידונים בסנהדרין קטנה של עשרים ושלשה דיינים.

כי הקישה התורה את דין הבהמה הרובעת אדם או הנרבעת לו לדין האדם הרובע בהמה או הנרבע לה, לפי שנאמר לגבי בהמה הרובעת אשה [ויקרא כ] "והרגת את האשה, ואת הבהמה". ובכך הוקש דין הריגת בהמה הרובעת אדם לדין הריגת אדם הנרבע מן הבהמה, שיהיו שניהם בבית דין של עשרים ושלשה.

וכן אומר הכותב לגבי בהמה הנרבעת מאדם, שחייב האדם הרובע בהמה מיתה, והקיש אליו הכותב את דין הבהמה הנרבעת מהאדם, באמרו [שם] "ואת הבהמה תהרוגו".

והיינו, שהן בבהמה הרובעת אדם, והן בבהמה הנרבעת מאדם, הקישה התורה

ואולם, הקרקעות, שומת קרקע, של מי שרוצה לפדות קרקע שהקדיש, (34) שומא זו נעשית בתשעה שמאים, והעשירי הוא כהן. (35)

ואדם הבא לפדות עצמו מיד הקדש, (36) הוא כיוצא בהן. דהיינו, דין שומת האדם הוא כדין שומת הקרקעות, שצריכין עשרה, ושיהיה אחד מהם כהן. (37)

עד עתה שונה המשנה את דיני הממונות וכדומה. ומעתה היא שונה את דיני הנפשות, בכמה הם נידונים.

כשבאים לדון דיני נפשות, לפסוק עונש מיתה לאדם שעבר על אחד מאיסורי התורה שחייבין עליהם ארבע מיתות בית דין, דנים אותם בסנהדרין קטנה של עשרים ושלשה דיינים סמוכין. (38)

ולא רק את עונש האדם החייב מיתת בית דין דנים בסנהדרין קטנה, אלא אף דיני

34. מדברי רש"י משמע שהמדובר במקדיש שדה מקנה, ורוצה לפדותו. דאילו בשדה אחוזה [שירש מאבותיו] אין צריכין לשומא, כי מחירו קצוב בתורה [פרשת בחוקותי] "זרע חומר שעורים בחמישים שקל כסף".

35. והטעם יבואר בגמרא. ועיין בהערה 32.

36. ובגמרא שואלים: "ואדם מי קדוש" הלא אי אפשר להקדיש אדם. ועיין שם הביאור.

37. ובגמרא יבואר הטעם.

38. ובסוף המשנה יבואר הטעם למספר זה של דיינים.

39. מאירי.

ועיין בחידושי המאירי, שדין זה הוא אף למסקנא.

וצריך לומר, מה שבגמרא מבארים דין פדיית קרקעות ברוצה לפרוע חובו כשאמר ערכי עלי, הוא לאו דוקא, דיש עוד אופנים בפדיית קרקעות, אלא הגמרא משייכת דין זה להסברם על ערכין המטלטלים, "בא כהן לגבות מטלטלים בשלשה, קרקעות בעשרה".

וקצת קשה על הרמב"ם [שם] שכותב דין

ואף על פי שכתוב בתורה "שור", אין הכוונה דווקא לשור, (44) אלא אף הזאב והארי הדוב והנמר והברדלם (45) והנחש שהמיתו את האדם, שדינם להיסקל, הרי הם נידונים בסנהדרין קטנה של עשרים ושלושה.

אבל רבי אליעזר אומר: אם המיתו (46) הרי אין הם בני תרבות, ובעליהן אינם בעלים, אלא הם הפקר לכל, ולכן אין צורך לדונם כלל בבית דין, אלא כל הקודם להורגו עשה צדקה וזכה לשכר מן השמים.

רבי עקיבא אומר: מיתתן של חיות אלו בעשרים ושלושה (47).

והשוותה את דין המיתה של הבהמה לדין המיתה של האדם, וכמו שמיתת האיש נידונה בעשרים ושלושה, אף מיתת הבהמה בעשרים ושלושה. (40)

שור הנסקל, שור (41) שהרג אדם, שמיתתו בסקילה, הרי הוא נידון בסנהדרין קטנה של עשרים ושלושה דיינים. והטעם, משום שנאמר [שמות כא] "השור יסקל, וגם בעליו יומת". ובודאי אין הפירוש שיהרגו ממש את בעל השור, (42) אלא בא הכתוב לומר שכמיתת בעלים, אם היה בעליו של השור נידון למיתה, הוא היה נידון בפני בית דין של עשרים ושלושה, (43) כן מיתת השור. שצריך לדון את דין מיתתו בבית דין של עשרים ושלושה.

45. עיין פירושו בגמרא.

46. לפי פירוש ריש לקיש, ופירשנו לפי פירוש רש"י, ובגמרא יבוארו דעות הראשונים.

47. בגמרא יבואר במה חולק עם התנא קמא ורבי אליעזר.

ועיין בחידושי הגר"ז [כתבים זכאים ע ב] שדקדק בלשון הרמב"ם שפוסק כרבי עקיבא, לפי שכתב [סנהדרין ה ב] "אפילו ארי ודוב שהמיתו, מיתתן בעשרים ושלושה, אבל נחש שהמית, אחד הורג אותו". וכן כתב בפירוש המשנה. וכן משמע במאירי שכותב "אע"פ שאחד הורגו, כגמר דין הוא". ומשמע שהוא דין שממיתין אותם, אלא שאין צריך בית דין של עשרים ושלושה אלא די אפילו בדיין אחד. אך אין זה סילוק המזיק בלבד.

ויש חידוש בדבריהם, שלכאורה משמע שאין צריך סמוך ומומחה אלא "כל הקודם", והחידוש הוא שיש אופן של מעשה בית של דייין אחד. וצ"ע.

40. ובגמרא יבואר הלימוד בין לרובע ובין לנרבע.

41. עיין רמב"ן [בראשית ט ה] שכתב דדין שור הנסקל אינו רק להעניש את בעליו בממון ולסלק את המשחית, אלא הוא דיני נפשות של בהמה.

42. כמו שמוכיחה הגמרא. והפירוש יומת בידי שמים [רש"י שם]. ועיין בהערה הבאה פירוש הרמ"ה.

43. כן פירש רש"י, ופירש שהפסוק המיותר בא ללמד דין זה של כמיתת הבעלים כן מיתת השור. אבל ביד רמה מפרש "וגם בעליו — אם הרגו את האדם יומת", והלימוד הוא מההיקש של מיתת שור למיתת אדם, מה מיתת אדם שחייב מיתה אם הרג את האדם בעשרים ושלושה אף מיתת השור כשהרג את האדם.

44. כמו שדרשוהו במסכת בבא קמא [נד א].

וכן אין דנים בעשרים ושלשה את כהן גדול, אם חייב מיתה על שעבר על אחת ממצות התורה שחייבים עליה מיתת בית דין.

אלא כל אלה נידונים על פי בית דין של שבועים ואחד. (52) (53)

וכן אין מוציאים את העם למלחמת הרשות, שאינה מלחמת מצוה, (54) **אלא על פי רשות של בית דין של שבועים ואחד.** (55)

ועתה מבארת המשנה מהם המשפטים הנידונים בסנהדרין גדולה של שבועים ואחד דיינים.

אין דנין בבית דין של עשרים ושלשה לא את השבט, רובו (48) של שבט משבטי ישראל, שעברו עבודה זרה. (49) (50)

וכן אין דנים בעשרים ושלשה, **לא את נביא השקר,** (51) המתנבא מה שלא שמע במראה הנבואה, אפילו שאינו מתנבא בשם עבודה זרה.

54. רש"י מבאר, שכל מלחמה נקראת רשות חוץ מאשר מלחמת יהושע לכבוש את ארץ ישראל, שהיא מלחמת מצוה. [ומסתמא כוונתו גם לגמר הכיבוש, שהיה בתקופת השופטים והמלכים]. הרמב"ם מוסיף, שגם מלחמת עמלק בכל דור ודור היא מלחמת מצוה.

וזה לשון רבינו המאירי: "כל המלחמות שאינן לכבוש ארץ ישראל — והיא: מלחמת שבעה עממין, או מלחמת עמלק, או שבאו האויבים על ישראל מאיזה צד, שכל אלו מלחמת מצוה הן, ואין צורך בה לרשות בית דין לכופף את העם. אבל שאר מלחמות שהוא [המלך] עושה מעצמו מצד הרצון, או מכעס אויב, או להרחבת גבולו, או לפרסם גבורתו, הרי אלו מלחמת הרשות, ואין יכול לכופף את העם לצאת בה, אלא על פי בית דין של שבועים ואחד".

ומה שהוסיף המאירי מלחמת מצות מפני אויבים הבאים עליהם, כן כתב גם הרמב"ם בהלכות מלכים [ה' ו].

מדברי המאירי אלו מבואר גם הטעם שצריך רשות בית דין במלחמת הרשות. ועיין בהערה הבאה.

55. ובגמרא נלמד מפסוקים. והנה אף שלמדנו בגמרא לימודים נפרדים על

48. כן כתב רש"י והיד רמה. אבל המהרש"ל סובר שדין זה הוא רק בכל השבט. ובדעת הרמב"ם נקט המהרש"א שהוא כדעת רש"י, אבל עיין בחזון איש [סימן כ"ד] ובחידושי רבי שמואל רוזובסקי, ויבואר בגמרא. וכן יבואר שם במה שונה דין זה מדין עיר הנדחת.

49. דין זה של רוב או כל השבט שנידונים בשבועים ואחד הוא רק בעבודה זרה, ואילו בשאר עבירות נידון כל יחיד ויחיד בבית של עשרים ושלשה. ועיין בגמרא.

50. ובגמרא יש עוד פירוש במשנה, שהכוונה לנשיא שבט שחטא, ודינו דומה לכהן גדול, הנלמד בהמשך המשנה. ולפי המאירי אין פוסקים כפירוש זה, ויהיה נדון בעשרים ושלשה.

51. דין נביא שקר שחייב חנק יש בו כמה אופנים, ויבואר בפרק אלו הן הנחנקין [פט].

52. ובגמרא לומדים דינים אלו מפסוקים.

53. והחידוש בדין נביא וכהן ולפי הדעה המובאת בהערה 50 גם בדין נשיא שאע"פ שהם יחידים, בכל זאת נידונים בשבועים ואחת.

אין מוסיפין על העיר ירושלים, שנתקדשה מקדושת שאר ערי ארץ ישראל בכך שאוכלים בתוך חומותיה קדשים קלים ומעשר שני, אם רוצים להרחיב גבולותיה ולהמשיך חומותיה, שגם במקום הנוסף תחול עליו קדושת ירושלים, וכן אין מוסיפין על העזרות של המקדש, שקדושתם גדולה

מקדושת ירושלים, (56) **אלא על פי בית דין של שבעים ואחד**. (57)

אין עושיין, אין מושיבים סנהדריות, בתי דינים של עשרים ושלושה דיינים, **לשבטיים**, ככל עיר ועיר, (58) **אלא על פי רשות של בית דין של שבעים ואחד**. שבית דין הגדול

מלחמת הרשות ועל תוספת העיר והעזרות [בהמשך המשנה] ככל זאת סובר הרמב"ם שעיקר הסיבה היא שהם דברים כלליים הנצרכים לכל ישראל, וצריכים רשות מבית הגדול שבלשכת הגזית שהוא מקור המשפט בעם. שלומד [פ"ה מהל' סנהדרין ה"א] כל דינים האלו מהפסוק [שמות י"ח] "כל דבר הגדול יביאו אליך". [ועיין שם ברמ"ק שמקשה ע"ז]. וכן כתב בספר חזון יחזקאל [יג ב] ביאור זה בדברי הרמב"ם.

דקדושת העיר והעזרות מתחלקים לשני ענינים. האחד, עצם קדושתם להיותם מקום קדוש לדיניהם, הקרבת ואכילת קרבנות וכדומה. והשני, איסור כניסת טמאים, מקום מקום וקדושתו האמור בפרשת שילוח טמאים בפרשת שמיני ביום הקמת המשכן [עיין מסכת כלים שם]. והנה, ביום ציווי על הקמת המשכן שאמר לו הקב"ה וכן תעשו לדורות, נאמרו לו דין קדושת המקום להקרבת ואכילת קרבנות, ואז נאמר לו "וכן תעשו — לדורות", ואז עדיין לא היו האורים ותומים, ועדיין לא נאמר לו פרשת שילוח טמאים.

56. הדינים שקדושת ירושלים גדולה מקדושת שאר ערי ישראל, והעזרה משאר ירושלים מבוארים בריש מסכת כלים.

וממילא יבואר שלעצם קדושת המקום עדיין אין צריכים את האורים ותומים, ולכן במשנתנו שנשנה בה רק הוספה על הקדושה, לא נשנו שאר הדברים הנצרכים, שבאמת המקום מתקדש בלי אורים ותומים. אבל במשנה במסכת שבועות, שהנידון שם הוא על חיוב כרת לטמא שנכנס במקדש, נאמרו שם גם שאר הדינים הנצרכים.

57. ובגמרא נלמד מדברי הקב"ה למשה בעת ציווי המשכן [שמות כה]: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו' וכן תעשו" ודרשו "וכן תעשו — לדורות הבאין" ופירש רש"י, מה משכן על פי משה והוא במקום סנהדרין גדולה [ויבואר במקום אחר] אף לדורות על פי סנהדרין גדולה.

ומדוייק לשון הרמב"ם [הלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד]: "כל מקום שלא נעשו בכל אלו וכסדר הזה אין קידוש גמור". היינו שאינו קדוש לענין שיהיה חייב כרת הנכנס בו בטומאה, אבל מכל מקום קדושה יש בו, כיון שנתקדש על פי בית דין של שבעים ואחד [מרגליות היס].

הנה במשנה [שבועות יד א] נאמר: "אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד". והקשו התוס' [טו א] למה במסכת סנהדרין שונה התנא רק סנהדרין ולא שאר הדברים. ותירצו שבמסכת סנהדרין נשנו רק דברים השייכים לסנהדרין ולא כל דיני תוספת העיר והעזרות. ובחידושי חתם סופר [שם] כתב לחדש

58. וכן פירש רש"י. אבל בכרייתא בגמרא משמע שחזן מהבית דין שבכל עיר ועיר היה גם בית דין לכל שבט

שבלשכת הגזית בירושלים הם הממנים אותם.

וכן אין עושיין דין של עיר הנדחת, (59)

שעבדו בה רוב תושבי העיר עבודה זרה שדינם ליהרג בסייף וממונם אבד, אין הם נידונים בסנהדרין קטנה כדין יחיד העובד עבודה זרה, אלא נידונים על פי בית דין של

והרמב"ן בפירושו השני כתב "ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות בית דין על כל השבט והוא ישפוט את כולם. ואחר כך נמנה בית דין בכל עיר ועיר שישפוט את העיר. ואע"פ שכולם שוים במנין – שהם עשרים ושלושה בדיני נפשות ושלושה בדיני ממונות, אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט, ותחתיהם לכל עיר ועיר.

ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני בית דין שבעירם לא בפני ב"ד שבעיר אחרת, וכו'. אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו וכו'.

וכן אם נסתפקו בתי דינין של עירות, יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו, כדרך שסנהדרין גדולה ממונה על כל בתי דינין של ישראל, כך יהא ב"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט.

ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם, גוזרין ומתקנין, והוא לשבט כגזרת סנהדרין גדולה על כל ישראל".

ולדבריו המשנה כפשוטה. שסנהדרין הגדולה ממנים את סנהדרין קטנה של השבט.

אבל עדיין קשה לדבריו, למה השמיטה המשנה את הדין שסנהדרין הגדולה ממנים את בתי דינים של עיר ועיר. ויתכן שסובר שלא הסנהדרין הגדולה ממנים את בתי דינים של העיר, אלא בית דין של השבט ממנה אותם.

59. דין עיר הנדחת מבואר בפרק חלק [קיא ב.]. וזה לשון רבינו המאירי: "כשנודע [לבית דין] ענינה [של העיר שעובדים שם עבודה זרה] דורשים וחוקרים, עד שנודע להם בכירור שחזרו

ושבט [ותפקידם יבואר לקמן] דאיתא "תנו רבנן מניין שמעמידין שופטים לישראל תלמוד לומר [דברים ט"ז] שופטים תתן... שופטים לכל שבט ושבט מניין תלמוד לומר שופטים לשבטיך... שופטים לכל עיר ועיר מניין תלמוד לומר שופטים לשעריך..." הרי דהיו בתי דין של השבט חוץ מבתי דין שבכל עיר. וכן כתב רש"י בפרשת שופטים.

וכן הרמב"ם [בפ"א] אינו מביא את הבית דין של השבט. ועיין שם בכסף משנה ולחם משנה שתמהו על השמטת הרמב"ם. אבל בפ"ה מביא את הבית דין של השבט, וכן בריש הלכות שגגות כתב בית דין של השבט, ועיין באחרונים. והנה הרמב"ן על התורה [פרשת שופטים] מבאר את הבית דין לכל שבט, דהצורך להם הוא אם נתחלקה עיר אחת לשני שבטים, אזי ממנים בית דין לכל שבט ושבט, וכן כתבו התוס' [ט"ז ב ד"ה שופטים]. ועל פי זה מבאר ה"אבי העזרי" דמה שדרשו בברייתא לשבטיך לכל שבט ושבט, דרשה זו היא כשעדיין לא למדנו בכל עיר ועיר, אבל אחרי שדרשנו שממנים בית דין בכל עיר, אין צריך למנות בכל שבט ושבט, אם בני העיר הם מאותו השבט, שהרי יש כאן בית דין של השבט, דעיר היא בכלל השבט, וכל מה שכתבה התורה "לשבטיך" הוא רק באופן של שני שבטים, וזו סיבת השמטת הרמב"ם, דאין דין של מינוי בית דין לכל שבט.

[ועדיין צ"ע למה השמיט הרמב"ם דין זה של מינוי שני סנהדריות בעיר אחת של שני שבטים]. ועדיין קשה על שיטת רש"י [והרמב"ם] דלשון המשנה משמע סנהדריות לשבטים.

שבעים ואחד.

ואגב ששנינו דין עיר הנדחת, מוסיפה המשנה עוד דינים של עיר הנדחת.⁽⁶⁰⁾

אין בית דין הגדול עושין דין עיר הנדחת בעיר שעל הפפר, התחום המבדיל בין ארץ ישראל לחוצה לארץ;

וכן לא עושין דין עיר הנדחת בשלש עיירות הסמוכות זו לזו, היינו שאין הורגין אותם בסיף ואין מאבדים את ממונם, אלא נידון כל אחד ואחד מהם בסקילה,⁽⁶¹⁾ וממונם עובר ליורשיהם. אבל עושין דין עיר הנדחת בעיר אחת⁽⁶²⁾ או שתים עיירות הסמוכות זו

לזו.

ועתה, אחרי שביארה המשנה⁽⁶³⁾ את הדינים המובאים לפני בית דין של שבעים ואחד, ועשרים ושלשה, ולפני בתי דינים של שלשה, שונה התנא את דרשות הכתובים שנלמד מהם שסנהדרין גדולה היא של שבעים ואחד דיינים, והקטנה היא של עשרים ושלשה.⁽⁶⁴⁾

סנהדרין⁽⁶⁵⁾ גדולה היתה של שבעים ואחד דיינים, וקטנה היתה של עשרים ושלשה דיינים — מנין, מאיזה פסוק אנו לומדים לסנהדרין גדולה, שהיא של שבעים ואחד דיינים?

61. כן כתב הר"ן. אבל רבינו הברטנורא סובר דנידונים בסיף, וכן מדייק בתוס' חדשים [על משניות] מלשון הרמב"ם בפירושו המשנה. וה"חזון איש" מקשה על דעה זו דאיך יתכן שיהיה דין עיר הנדחת לחצאין. ומדייק מפשטות לשון הרמב"ם [שם ה"ד וה"ה] דנידונים בסקילה.

62. והקשו בתוס' [ט"ז ב ד"ה אחת] פשיטא דאחת עושין. ושם יבואר לפי סוגית הגמרא.

63. לא כל הדינים מבוארים כאן במשנה ועיין תוס' ומפרשים.

64. מספר שלשה של ב"ד של דיני ממונות אינו מבואר במשנה, ויבואר בגמרא.

65. השם סנהדרין כתב בספר "מוסף הערוך" שהוא מלה בשפת יון ופירושה מקום ועד היועצים. והמהרי"ל כתב [ליקוטים] שהוא נוטריקון "שונא הדרת פנים בדין".

לעבודה זרה וכשנודע להם כן בבירור, שולחים שם שני תלמידי חכמים להזהירם. ואם לא שבו עולים עליהם לצבא עד שתבקע העיר ותכבש, ואחר כך מרבין להם בתי דינים ודינין אותם. ואם נמצאו רובן מודחים מעלין אותם לבית דין הגדול וגומרין שם את דינם והורגין אותם שם בסיף, ומכין נשים וטף שבה בתוכה לפי חרב וממונם אבד".

60. ויתכן לבאר השייכות, דהנה עיין בהערה 54 דהדינים הנשפטים בפני סנהדרין גדולה הם אותם משפטים השייכים לכל ישראל. ולכן שונה המשנה דין ספר ודין שלש עיירות, כדי להסביר שדין עיר הנדחת אינו דין פרטי למקום מסויים, אלא דין כללי השייך לכל העם, והראיה, שאין מחריבין ערי ספר וכן אין עושין מקום פנוי בארץ ישראל, לטובת העם והארץ.

ואף שלומדים דין שבעים ואחד מן הפסוק, דרשינן טעמא דקרא, ועיין בדף ט"ז ב דעת הרמב"ם [פ"ד מהל' ע"ז ה"ד] לפי פירוש הכסף משנה דבמקום דהטעם נכון ואין נפקא מינה לדינא דורשין טעמא דקרא.

שצריך שתהא בבית הדין "עדה שופטת", שרואה לעשות בו דין. (69) וכמו כן נאמר שם "והצילו העדה", שתהיה בו "עדה מצלת", הרי שהצריכה התורה שיהיו בבית דין עדה שופטת ועדה מצלת. הרי כאן ביחד עשרים. כי "עדה" היא של עשרה [כמבואר בהמשך המשנה]. והשמיעה לנו התורה שצריך עשרים דיינים, כדי שאם (70) יתחלקו, יהיו עשרה ["עדה"] מזכין, ועשרה מחייבים.

ומנין אנו יודעים לעדה הכתובה בתורה, שהיא של עשרה אנשים?

לפי שמצינו [שם י"ד] שקרא הקב"ה לעשרת המרגלים (71) "עדה". שנאמר, אמר

שנאמר בתורה, בעת שמשא רבינו התלונן (66) "לא אוכל לבדי לשאת את כל (67) העם הזה, כי כבוד ממני", שצוה עליו הקב"ה "אספה [אסוף] לי שבעים איש מזקני ישראל, ונשאו אתך במשא העם", הרי שבעים איש. ומשא ממונה על גביהן, הרי שבעים ואחד. רבי יהודה אומר: בסנהדרין גדולה היו רק שבעים דיינים בלבד. (68)

ומנין, מאיזה פסוק אנו לומדים לדין הזה שסנהדרין קטנה היא של עשרים ושלושה דיינים?

שנאמר בפרשת רוצח [במדבר לה] "ושפטו העדה", והוא לשון פורענות, והוא מלמד

ערופה יוצאים למדוד שלשה או חמשה חברי בית דין הגדול שבירושלים דוקא, ולא די בשלשה סמוכים.

68. ובגמרא מבואר טעם מחלוקתם מדרשות הכתובים. וכן יבואר בגמרא לפי רבי יהודה, הלא "אין ב"ד שקול" כמו שמבואר בהמשך המשנה.

69. לשון ה"ד רמה".

70. דבודאי אין כוונת התורה שתהיה בפועל עדה שופטת ועדה מצלת, שהרי הדיינים פוסקים לפי רוחב דעתם וטהרת אמיתותם, אלא הכוונה, שצריך שיהיה אפשרות לעדה שופטת ועדה מצילה.

71. ואי אפשר לומר דהכוונה לכל העם הנקראים עדה, שהרי באותו פסוק עצמו נאמר "אשר המה מלינים [מלשון פועל יוצא] את תלונות בני ישראל". [יד רמ"ה] וכן פירש שם רש"י.

66. לשון רש"י בפרשת בעלזותך [במדבר יא].

67. הגרי"ז [מובא בספר שערי אהרן] מדייק מהלשון כל העם דבאמת היו כבר בתי דינים על ישראל מעת עצת יתרו, אלא שמשא ביקש בית דין כללי לכל העם.

ועיין בהערה 55 שמבואר שסנהדרין גדולה תפקידם לשפוט ולנהל את הענינים הנוגעים לכלל העם. והביאור, שסנהדרין גדולה לא היתה גדולה רק ביחס לסנהדרין קטנה, במנין הדיינים, אלא גדולה בערך עצמי, שתפקידם היה להיות מקור הסמכות לכלל ישראל. [ואף אם הוסיפו דיינים לסנהדרין קטנה — כמו שמבואר בגמרא [יז ב] — עד שבעים ואחד דיינים, אין נעשים — על ידי ריבוי מספרם — סנהדרין גדולה] והבן.

ועיין בחידושי הגר"ח [מסכת ר"ה] דמלבד דין החל על בית דין הגדול השנויים במשנתנו, יש עוד חלות שם מינוי בעצם הגברא של כל אחד ואחד מחברי הסנהדרין. שנוסף לו שם חבר סנהדרין בנוסף על שם סמוך. ובוזא מבאר מה ששינו במשנה שבעגלה

הקב"ה למשה "עד מתי לעדה הרעה הזאת".
יצאו יהושע וכלב מכלל מזימת המרגלים,
ונשאר רק עשרה מרגלים רעים. הרי לך
ש"עדה" הכתובה בתורה היא של עשרה.

ומניין, מאיזה דרשה אנו דורשים להביא,
להוסיף על אותם עשרים, עוד שלשה?

ממה שנאמר בתורה "לא תהיה אחר רבים
לרעות, אחרי רבים להטות".

ממשמע שנאמר, ממשמעות דברי הכתוב
"לא תהיה אחרי רבים לרעות", הרי אני
למד, לכאורה, שאם רוב הדיינים מחייבים
[רעות], אין ללכת אחריהם להרוג את
המחוייב מיתה, אלא צריך לפסוק לפי
המיעוט, המזכים אותו. ואם כן, מכל שכן,
שומע אני מכאן, שאחיה עמם, עם הרוב,
לטובה, שאם הרוב מזכין, בודאי נלך
אחריהם, ונזכה את הנידון.⁽⁷²⁾

אלא מעתה, יקשה, אם כן, כיון שכבר
השמיעה לנו התורה שנלך אחרי הרוב
לטובה, למה נאמר בתורה שוב, בהמשך
הפסוק, "אחרי רבים [לטובה] להטות"??

אלא, בהכרח, כך הוא ביאור הכתוב: אמנם
הולכים אחר הרוב בכל ענין, בין לזכות בין
לחובה, וכמו שנאמר בהמשך הפסוק "אחרי
רבים להטות". אך התורה מצווה, שלא
כהטותך לטובה, אחרי רבים לזכות, תהיה
הטותך לרעה. שאינו דומה מספר הדיינים
שצריך כדי להטות את הכף לזכות, למספר
הדיינים שצריך כדי להטות אותה לחובה,
אלא,

הטותך לטובה — תהיה אפילו על פי אחד,
אפילו אין דיינים יתירים המזכין על
המחייבין אלא דיין אחד, הכרע הדין לזכות.
אבל הטותך לרעה, תהיה רק על פי שנים,
אם יתירים המחייבים על המזכין בשני
דיינים, שהוא "רוב מיוחס", רק אז מכריעין

כל הב"ד מחייבים. וכך מדייק התנא במשנה:
אם במיעוט מזכים גם יהיה זכאי, הרי קשה עצם
הדין, אימתי אמרה תורה "אחרי רבים להטות",
שהרי אם לרעה — אין הולכים אחר הרוב, ואם
לטובה, הולכים אפילו אחר המיעוט.

אבל המהרש"א הבין בדעת רש"י, שגם בהוה
אמינא היה ברור שאפשר להוסיף דיינים כדי
לחייב [ודבריו צריכים עיון, דמה תועיל לנו
הוספת דיינים, אם עדיין לא ידענו תירוץ המשנה
דברוב מיוחס הולכין אחר הרוב אפילו לרעות.
וכן קשה על המהר"ם] ולא היה קשה על עצם
הדין של אחרי רבים להטות, מתי יקיימוהו,
כדברי המהר"ם ש"ף. וקושיה המשנה היא, על
משמעות הפסוקים שברור שלזכות הולכין אחר
הרוב, שבשלמא אם במזכין הולכין אחר הרוב,

72. רש"י פירש וזה לשונו: "שאפילו מיעוט
המזכין ורבים המחייבין כתיב לא תהיה אחרי
רבים לרעות, אם כן, למה נאמר אחרי רבים
להטות, משום זכות לא איצטרך ליה, אלא
אפילו לחייב הלך אחריהן"
והמפרשים הבינו שדעת רש"י היא, שלפי
ההוה אמינא של המשנה, ברוב מחייבים ילכו
אחר מיעוט המזכים. והקשו שזה אינו נכון, דאז
יהיה הדין שיוסיפו הדיינים כמו שאיתא בגמרא.
ותירץ המהר"ם ש"ף [בתוספת ביאור],
שעתה, לפי ההוה אמינא, עדיין לא ידענו מהדין
של יוסיפו הדיינים, וממילא אפילו אם יוסיפו
ויהיו אלף מחייבים יותר מהמזכים לא ילכו
אחריהם, שהרי נאמר "לא תהיה אחר רבים
לרעות", ואם כן, לעולם יהיה זכאי, עד שיהיו

הדין לחובה.

בית דין שקול, של מספר זוגי, כי אם יתחלקו למחצה, יהיו מספר המחייבין כמספר המזכין, ולא תהיה הטייה לטובה על פי דיין אחד. (73) **לכן מוסיפין עליהם**, על העשרים ושנים, עוד דיין אחד, **הרי כאן עשרים ושלושה**.

אחרי שביארנו דין סנהדרין קטנה שמושיבין בכל עיר ועיר, (74) מבאר המשנה איזה גודל עיר ראוייה למנות לה סנהדרין.

ובמה יהא בעיר אנשים, ותהא העיר ראוייה למנות לה סנהדרין? — מאה ועשרים בני העיר. (75)

רבי נחמיה אומר: ממנים סנהדרין רק בעיר שיש בה לפחות מאתים ושלושים תושבי העיר. והטעם הוא, **כנגד שרי עשרות** שמינה

ובכך מתורצים הפוסקים, כי מה שנאמר "לא תהיה אחרי רבים לרעות", הוא כלפי רוב של דיין אחד, שהוא "רוב פשוט", שאין הולכים אחריו לחייב את הנידון. ואילו מה שנאמר "אחרי רבים להטות", הוא בין לזכות ובין לחובה. אלא שכאמור, כדי לזכות די ברוב פשוט, בעוד שלחובה צריך רוב מיוחס.

ולכן, צריכים לפחות עשרים ושנים דיינים, כדי שאם אפילו תהיה "עדה מצלת" של עשרה דיינים, יוכל להיות הדין מוכרע לחיוב על פי שנים עשר דיינים מחייבין, כיון שיש בהם שני דיינים יתירים על המזכין, בנוסף על ה"עדה השופטת", והרי לנו עשרים ושנים. והרי הדין הוא שאין עושין

ב-ב

"אחרי רבים להטות" שהטייה לטובה היא על פי אחד, ובמחצה על מחצה לא יתקיים הפסוק, שאז אין הטייה לטובה. והמהר"ם שי"ף מוסיף דהוא הדין שלמדנו מהפסוק שהטייה לרעה על פי שנים, לכן אין עושין אלא בית דין נוטה. [ואם יהיו שנים עשר מחייבים ואחד עשרה מזכים, עיין בגמרא ושם יבואר].

ומשמע מדברי רש"י שהדין ש"אין ב"ד שקול" נאמר רק כאן בדיני נפשות, משום דרשות הכתובים אחרי רבים להטות וכו'. והקשו המפרשים שדין זה הוא על כל בית דין אפילו בב"ד של שלשה ונלמד בגמרא [ג ב] מן הפסוק [שמות כ"ג]: "לנטות אחרי רבים" — התורה אמרה עשה לך בית דין נוטה. וכן כתב שם רש"י ד"ה והתניא. ועיין רש"ש.

74. עיין הערה 58.

75. וטעמם יבואר בגמרא.

אזי שייך ציווי התורה שבמחייבין לא ילכו אחר הרוב, אבל אם גם במזכים לא הולכין אחר הרוב למה צריכה התורה לומר שלרעות אין הולכין אחר הרוב. וממילא מיותר הפסוק "אחרי רבים להטות".

ובדומה לזה כתב המהר"ם, דהקושיא היא מסברא שאם הכח של "לרעה" גרוע כל כך דאין הולכין אחריה אפילו כשהיא הרוב [ויצטרכו להוסיף דיינים כנ"ל] כל — שכן שאין הולכים אחריה כשהיא המיעוט, וממילא ילכו אחרי רוב המזכין. וממילא מיותר הפסוק "אחרי רבים להטות".

ה"יד רמה" מפרש את המשנה כפירוש המהר"ם שי"ף בדעת רש"י.

[ואם נגרוס בדברי רש"י "שאלו" במקום "שאפילו", הריהו ממש כפירוש ה"יד רמה", ודו"ק].

73. כן כתב רש"י. וכוונתו, שהרי למדנו מהפסוק